

Fonts clàssiques sobre els orígens dels Jocs Olímpics

Lliçó universitària olímpica

Pere Villalba

Pere Villalba és professor de filologia clàssica al Departament de Ciències de l'Antiguitat i de l'Edat Mitjana de la Universitat Autònoma de Barcelona i col·laborador del Centre d'Estudis Olímpics- UAB. Els seus interessos de recerca se centren en els orígens dels Jocs Olímpics i els Jocs Olímpics de l'Antiguitat.

El contingut d'aquest document no pot ser reproduït, ni total ni parcialment, sense el consentiment escrit del Centre d'Estudis Olímpics (UAB).

Aquest text ha sigut publicat com part del projecte educatiu del Centre d'Estudis Olímpics (UAB), *Lliçons universitàries olímpiques*, que té l'objectiu d'oferir material, en línia i gratuït, a estudiants universitaris i professors sobre diverses temàtiques relacionades amb els Jocs Olímpics, encarregades a experts internacionals. Lloc web: <http://olympicstudies.uab.es/cast/lectures/>

© del contingut 2002 Pere Villalba
© de l'edició 2006 Centre d'Estudis Olímpics (UAB)

Per citar aquest document, podeu usar la referència:

Villalba, Pere (2006): *Fonts clàssiques sobre els orígens dels Jocs Olímpics: lliçons universitàries olímpiques*. Bellaterra: Centre d'Estudis Olímpics (UAB). Càtedra Internacional d'Olimpisme (IOC-UAB) [Data de consulta: dd/mm/aa]
<http://olympicstudies.uab.es/lectures/web/pdf/villalba.pdf>

[Publicat: 2006]

Índex

A. Primer nivell mític

1. Prolegòmens
2. Prehistòria dels Jocs Olímpics: primers vencedors olímpics

B. Segon nivell mític

3. Poblament de l'Èlide
4. La primera competició a Olímpia: la carrera

C. Tercer nivell mitològic- històric

5. Els cultes de la fertilitat¹: els indicis
6. Els rituals de la fertilitat

D. Període micènic

7. El casal de Pisa, Olímpia: Enòmau, Hipodamia i Pèlops
8. Els primers jocs històrics d'Olímpia: «Jocs Hereus»
9. Demèter i l'Hèracles de l'Ida
10. Hèracles, el fill de Zeus, fundador dels Jocs Olímpics
11. Hèracles al Peloponnès: la sisena prova/patiment
12. Les guerres d'Àugias i Hèracles
13. La ciutat de Pisa, protegida de Zeus
14. Crítica històrica

E. Quart nivell: després de la guerra de Troia

15. El llarg silenci d'Olímpia
16. L'arribada de pobles centreuropeus (1200-900 aC)
17. El retorn dels Heraclides amb Òxil
18. Òxil, rei fundador del reialme unificat de l'Èlide i de la Pisàtide

F. Significat dels Jocs Olímpics

19. Ífit, reinstaurador dels Jocs Olímpics: segle IX aC
20. La Treva Sagrada

Conclusions

Bibliografia

A. Primer nivell mític

1. Prolegòmens

Escassetat de fonts. Els escriptors clàssics tenien una idea vaga sobre els orígens dels Jocs Olímpics, atès que aquests es perdien en l'oblit del temps per la manca de referències rigoroses en unes èpoques obscures, en les quals tot fet era recollit pel mite. Per altra banda, el fet que l'escriptura no estigués implantada i que, fins i tot un cop introduïda a Grècia (s. VIII aC), encara no hagués arrelat d'una manera prou desenvolupada en l'ànima d'una àmplia societat, la tradició oral hagué d'assumir la responsabilitat de comunicar a les generacions subsegüents aquells esdeveniments de la vida social i quotidiana que més havien impactat. Els Jocs d'Olímpia, doncs, cauen dins d'aquests paràmetres, i la història dels seus orígens s'haurà de basar en referents mitològics que no deixen de frapar la mentalitat d'avui dia.

Pausànias, el periegeta. Un escriptor tardà com Pausànias no fou insensible tampoc a aquest fet, i, aplicant-se amb la més bona intenció a recrear un fil conductor que permetés d'embastar una història més o menys coherent sobre Olímpia, n'elaborà un resum a partir de les fonts literàries de què disposava; per molta crítica literària que hi esmercés, és evident que l'escriptor s'havia de rendir a la realitat de la documentació que havia trobat en les seves recerques i en els mateixos arxius d'Olímpia, tant si eren fetes sobre documentació escrita, com si les feia a partir de referències orals. El mateix es pot dir dels altres escriptors olímpics.

2. Prehistòria dels Jocs Olímpics: primers vencedors olímpics

Pausànias arrenca des dels temps més antics empès per les ales del mite: és evident que en el seu temps ja s'havia perdut l'essència originària d'una realitat tan pretèrita com eren els Jocs d'Olímpia, i és per això que es veu obligat a acceptar les dades mitològiques sense ànims de trobar-hi una altra solució que pogués esclarir, d'una vegada per totes, els orígens i la raó d'ésser dels Jocs Olímpics; l'escriptor, doncs, es deixa dur pel destí que li imposava l'oblit de la memòria històrica i per la mateixa inèrcia històrica, com semblen manifestar-ho aquestes paraules:

Pel que fa als Jocs Olímpics, els escriptors de la història¹ més antiga d'Elis expliquen que fou Cronos qui va tenir primer el reialme del cel, i [afegeixen] que, a Olímpia, havia estat construït un temple en honor de Cronos pels homes d'aleshores, és a dir, pels qui són anomenats "raça d'or".

Es conta, tanmateix, que, en néixer Zeus, Rea confià la vigilància del nadó als Dàctils de l'Ida, -que són els mateixos que els anomenats Curetes-, els quals vingueren² des de l'Ida de Creta, és a dir, Hèracles, Peoneu, Epimedes, Iàsios i Idas, i que Hèracles -asseguren que era el més gran d'ells-, tot jugant, va provocar els seus germans a una competició de córrer i que va coronar el vencedor amb una branca d'olivera borda, i que en tenien tanta quantitat, d'olivera borda, que ells dormien estenent-se sota les fulles encara verdes. Hom diu que l'olivera borda fou portada als heles per Hèracles, des

¹ És a dir, els historiadors o relators d'Olímpia, o bé els monitors, anomenats «exegetes», que acompanyaven les visites dels turistes o dels assistents a les celebracions dels Jocs Olímpics

² Vingueren a Olímpia, amb bona lògica.

de la terra dels Hiperboris³, pobles que habitaven més enllà del vent Bòreas. Olen⁴ de Lícia fou el primer que féu un himne a Aqueia, dient que Aqueia vingué a Delos des d'aquells pobles Hiperboris.

Després Melanop de Cime cantà en honor d'Opis⁵ i d'Hecaergue, dient que elles dues havien arribat dels Hiperboris a Delos fins i tot abans que Aqueia, i també ho féu Aristeas, de l'illa de Proconnesos⁶ -car també ell recordava els Hiperboris-, el qual potser havia conegut més coses d'elles per boca dels Issedonis, fins als quals arribà segons que diu ell en els seus poemes.⁷

A Hèracles, doncs, li escau la glòria d'haver estat el primer a instituir aleshores els jocs i a posar-los el nom "Olímpics". Així, doncs, Hèracles va establir que se celebressin cada cinc anys, perquè ell i els seus germans sumaven cinc.

Per altra banda, hi ha escriptors que diuen que Zeus lluità en aquell mateix lloc també amb Cronos en persona pel tron, mentre que d'altres asseguren que ell hi celebrà els jocs en honor de la seva victòria sobre el déu vençut.

Es conta que hi van vèncer uns altres [déus] també: Apol.lo avantatjà Hermes amb qui rivalitzava, i també va guanyar Ares en la boxa. Per aquesta raó diuen també que la flauta pítica és tocada en el salt del pentàtln, essent com és consagrada a Apol.lo la flauta, i asseguren que Apol.lo obtingué victòries olímpiques.

<Pausànias 5,7,6-10>

Aquest text, doncs, revela el nom dels tres primers vencedors, que, per ordre d'importància divina, serien Zeus, Apol.lo i Hèracles de l'Ida.

B. Segon nivell mític

3. Poblament de l'Èlide

Els arcadis eren un poble autòcton del Peloponnès, on ocupaven l'Èlide, però uns pobles arribats a partir del segle XX aC, els eolis, els foragitaren cap a l'Arcàdia (centre del Peloponnès) i cap a la Trifília (centre-oest del Peloponnès). El primer rei dels nou arribats fou Etlíon, un personatge més mitològic que real:

³ Terres del fred nord.

⁴ Músic mig mitològic de Lícia (HERÒDOT, 4, 35), autor d'himnes a Zeus, Ilitia, Hera i de la hiperbòria Aqueia (PAUSÀNIAS, 1, 18, 5; 2, 13, 3; 5, 7, 8; 8, 21, 3; 9, 27, 2); també esmentaria l'himne de Boios (*ibidem*, 10, 5, 7), oriünd de Delfos, on hauria contribuït en la fundació del seu oracle en qualitat de profeta i de creador de l'hexàmetre com a forma pròpia d'expressió de l'oracle.

⁵ Sobrenom d'Àrtemis a Efes, Creta, Tràcia i Lacònia, si bé aquí significa la hipòstasi obstretícia de la deessa, provinent dels Hiperboris, amb tomba a Delos, i protectora de les núvies a moltes illes i a la Jònia, on es cantava un himne compost pel lici Olen (HERÒDOT, 4, 33 i ss.; CAL·LÍMAC, *Hym. in Del.*, 291-299). Hecaergue fou entesa com a servidora d'Àrtemis a Delos, i la seva tomba era rere l'altar d'Àrtemis.

⁶ Situada a la Propòntide.

⁷ Cf. FGrH, frag. 5-7.

Sabem que els eleus vingueren del Calidó i de l'Etòlia: encara he trobat la història més antiga referent a ells.

Es diu que, en el començament del tot, Etlíon governà en aquesta terra, ell que era fill de Zeus i de Protogènia, la filla de Deucalió, i que Etlíon fou el pare d'Endimió.

Diuen que la Lluna s'enamorà d'aquest Endimió, i així fou com li nasqueren de la deessa cinquanta filles. D'altres, però, diuen quelcom més versemblant: que Endimió prengué per muller Asteròdia -d'altres diuen que era Cròmia, d'altres Hiperippe, la filla d'Arcas- i que li nasqueren, diuen, Peó i Epeu, Etol i, a més, una filla, Euricida.

<Pausànias 5,1,3-4>

Aquesta descendència d'Endimió (vegeu els textos 3 i 14); no significaria més que l'establiment de nous pobles al Peloponnès (arribats a partir del segle XX aC): aqueus, pisans, epeus i etolis. Aquests nou arribats eren portadors d'unes creences religioses que influïrien en les autòctones. En aquest darrer sentit, pensem que un cert déu masculí -un primer Zeus- seria admès com a *partenaire* de la deessa Hera dins la religió de fort caràcter femení.

4. La primera competició a Olímpia: la carrera

Endimió, rei d'Elis i de Pisa, assignaria l'hereu amb dret de successió a la corona d'aquesta manera:

Endimió proposà, i a Olímpia, una competició, és a dir, una cursa als seus fills per a obtenir el tron: Epeu va vèncer i obtingué el reialme. Aleshores, per primera vegada, els epeus foren anomenats amb el nom de qui els governava.

Es diu que, dels seus germans, un va romandre allí mateix, però que Peó, sentint-se vexat per la derrota, s'exilià al lloc més llunyà possible, i que la regió que hi ha enllà del riu Àxios s'anomena Peònia pel seu nom.

Quant a la mort d'Endimió, no diuen el mateix els heracleus que estan prop de Milet i els eleus, sinó que els eleus mostren la tomba d'Endimió, i els heracleus diuen que ell es retirà a la muntanya Latmos i que l'hi veneren; de fet hi ha al Latmos un temple en honor d'Endimió.⁸

Epeu es casà amb Anaxíroe, filla de Coronos, tingué una filla, Hirmina, però no tingué cap fill mascle.

<Pausànias 5,1,4-6>

Aquest mite institucionalitza el posterior casal d'Epeu en el reialme d'Elis i el fa senyor, de moment, de la comarca d'Èlide, que comprenia aleshores també la Pisàtide. Al mateix temps, Endimió fóra el primer rei que va organitzar Jocs Olímpics a Olímpia (vegeu els textos 2, 14), a la vegada que seria el creador del poble que

⁸ Altres mitògrafs expliquen que la Lluna s'enamorà d'Endimió (text 2), i que Zeus li va concedir, a petició de la Lluna, un somni etern: així romangué eternament jove.

habitaria l'Èlide. Per això els eleus, descendents d'Endimió, mostraven la seva tomba a l'extrem est de l'estadi d'Olímpia.

C. Tercer nivell mitològic- històric

5. Els cultes de la fertilitat⁹: els indicis

En la història més antiga d'Olímpia, s'hi observen els trets comuns dels cultes a la fertilitat estesos per la conca mediterrània, però el filòleg haurà d'investigar-los a partir d'escassos indicis arqueològics i literaris: caldrà basar-se fonamentalment en l'anàlisi de les fonts literàries, que podran ésser completades amb l'aportació dels resultats arqueològics. Vet aquí, doncs, el primer text:

A l'anomenat Gèon¹⁰ («espai dedicat a Gea»), hi ha un altar consagrat a la deessa Gea [«Terra»], fet també de cendra.

Es diu també que, en temps antics, hi hagué aquí mateix un oracle de la deessa Gea. A l'anomenat Estòmion [«boca, caverna»], s'hi féu un altar en honor de Temis.¹¹

<Pausànias 5,14,10>

Pausànias, doncs, no s'està d'indicar que «en temps antics» Gea també tenia un oracle a Olímpia, en tant que deessa coneixedora dels destins humans. Aquest oracle, però, anà en davallada, deixant pas al d'Apol·lo a Delfos. Per altra banda, Estrabó (8,3,30 = 353-355) també parla d'un «oracle de Zeus» a Olímpia, que jo identificaria amb aquest de Gea, atès que Zeus no disposà mai d'oracles en cap lloc més de Grècia com a activitat específica seva. Sigui com sigui, l'oracle olímpic anà en davallada i prevalgué el de Delfos.

Amb el pas del temps, Gea fou entesa com a *Magna Mater* i com a senyora de «l'any sagrat de la vegetació», potència i reserva inesgotable de fecunditat. Aquest «any sagrat» (és a dir, Gea) serà reglat per la Lluna, les quatre fases de la qual conformen el cicle mensual. Així la Lluna, i no el Sol, pertany a la *Magna Mater*, la qual al mateix temps es converteix en la *Mare de l'any* i en la deessa de la Lluna (= calendari lunar).

Hom pot suposar que, en aquest estadi de creences, el culte devia ésser, per una part, màgic i simbòlic, i les festes de la *Magna Mater*, és a dir, les de la *Mare de l'any*, se celebrarien a l'estil dels cultes camperols i

⁹ Per raons de metodologia, reunim en aquest tercer apartat tot el que fa referència als cultes, tant als més primitius i mítics, com poden ésser els sacrificis cruentos, com els simbòlics d'època ja històrica, com són les curses olímpiques iniciàtiques realitzades només per noies no casades.

¹⁰ Espai més o menys extens d'Olímpia, suposadament delimitat al peu del mont Crònios, que encara estaria consagrat, en temps de Pausànias (174 dC), al record dels antics cultes a la Terra, i en ell hi havia una cova i, al seu davant, un altar a Temis, i és a partir d'aquest complex que es mantindria la creença de l'existència d'un oracle. Gea és la personificació de la Terra i forma part de la idea trinitària (Caos, Gea, Eros) dins la teologia clàssica. Gea fou entesa primigèniament com a mare del Cel, de les Muntanyes i del Pont, de les plantes, dels éssers vius i dels accidents atmosfèrics sense intervenció de cap element masculí, i, posteriorment, com a mare de totes les races divines amb unions amb els seus fills.

¹¹ Temis («allò que ha estat establert») és filla de Gea, per tant és una de les Titànides, la qual personificava les lleis de la naturalesa en tant que es compleixen indefectiblement. Temis, a més, fou considerada la inventora de tota art oracular i dels seus rituals. Temis, doncs, cal entendre-la com a mèdiu d'aquell possible oracle de la deessa Hera a Olímpia; fins i tot Zeus no podia contravenir les decisions de Temis.

agraris. Per l'altra part, uns sacrificis cruentos a Olímpia en temps immemorials tindria la seva justificació, atès la documentació comuna a partir dels àmbits primigenis de la cultura religiosa dels pobles antics.

6. Els rituals de la fertilitat

A nivell de ritual, i juntament amb el culte màgic, els sacrificis humans ocuparien, potser, un lloc. Aquesta dada no pot ésser comprovada a Olímpia ni per via dels textos ni per la de l'arqueologia. Això no obstant, per analogia amb estats de cultura similars, l'ofrena d'éssers humans és un fet constatat. Aquesta praxi, però, anà canviant a mida que l'home concebé la vida sota una altra òptica: presoners de guerra i, posteriorment, animals.

Un exemple: història d'Abraham i Isaac (*Gen. 22*). Déu, en tant que donador de vida, reclama a Abraham la vida del seu fill com a prova de fidelitat, és a dir, com a camí iniciàtic per a Abraham vers un nou estat de vida que el farà pare d'una posteritat tan nombrosa com els estels del cel. Aquesta història mítica, doncs, mostra un procés en la mentalitat cultural d'aquells temps: al final, el fill és substituït per un animal; l'escriptor bíblic ha sentenciat el canvi cultural.

Retornant a Olímpia, Pausànias una vegada més ha conservat una relíquia religiosa pertanyent sens dubte als cultes de la fertilitat, que encara se celebrava en el seu temps. Diu així:

El turó de Cronos, com ja he explicat, s'estén paral·lel a la terrassa i a les tresorereries que hi ha en ell. Al cim del Crònios, els anomenats «bàsiles» fan sacrificis¹² a Cronos en l'equinocci de primavera, en el mes d'elafi entre els eleus. Al peu del Crònios, al nord, entre les tresorereries i el turó, hi ha un temple consagrat a Ilitia, en el qual Sosípolis, una divinitat nadiua de l'Èlide, és honorat. Anomenen Ilitia també Olímpia, i elegeixen una sacerdotessa cada any per a la deessa. L'anciana que té cura de Sosípolis aconsegueix els rituals sagrats segons els costums dels eleus, i ella mateixa porta l'aigua per a les purificacions del déu, i col·loca davant d'ell uns pastissos fets amb mel.

A la part primera del temple —car té dues parts—, hi ha un altar d'Ilitia, i es permet l'entrada a la gent; a la part interior, Sosípolis és honorat, i l'entrada en aquesta part no està permessa més que a la dona que té cura del déu, amb el cap i la cara coberts per un vel blanc. Les noies i les dones es queden a la part del temple dedicada a Ilitia cantant himnes, i hi cremen tota mena de perfums en honor del déu, però no és permès de libar-li vi. I, en les ocasions més importants, es fa un jurament en nom de Sosípolis.

<Pausànias 6,20,1-3>

¹² ¿Quina mena de sacrificis? Probablement sacrificis cruentos des de temps antics, en honor de Cronos considerat el «rei» (d'aquí el nom de «bàsiles») per excel·lència. I aquests sacrificis tenien lloc en el començament de la primavera, és a dir, de l'any, amb la qual cosa invocaven la plenitud dels fruits de la terra que tot just començaven a produir-se. En l'ordre arqueològic, Olímpia ha donat unes restes arquitectòniques pertanyents a un grup de set habitatges amb àbsida (datables sobre l'any 1700 aC), i tot fa pensar que constituïen la plataforma per a una vida en comunitat. Algunes restes d'esquelets de nadons trobades a tocar de les cases han fet pensar en el seu sacrifici, però també poden respondre a la mortalitat infantil de l'època.

L'esment del déu Sosípolis com a divinitat amb culte propi al ludeix a temps pràcticament històrics, a un moment en què l'element femení ha estat ja postergat enfront d'una religió protagonitzada per l'element masculí, però conservant elements molt antics, com és el cas de l'actuació d'una sacerdotessa en lloc d'un sacerdot. Però aquesta part del text revela també un pas més endavant en el procés d'agraïment a la divinitat: l'ús de pastissos i de perfums en substitució dels sacrificis cruentos; s'havia arribat a l'etapa cultural sense vessament de sang. Per altra banda, Ilítia és a l'antecambra, festejada per dones, i ve a resultar una simple espectadora del culte al seu fill Sosípolis.

Aquesta escena, doncs, representa el pas lent d'una religió estrictament femenina, de l'àrea dels cultes a la fertilitat, vers una religió masculina, el déu de la qual ha assumit els atributs de la deessa de la qual ha nascut. Tant és així, que Sosípolis és invocat en els grans juraments. Aquest darrer detall em porta a identificar Sosípolis amb el primer Zeus arribat a Grècia, en nom del qual hom jurava. Es més, apareix el nom de Sosípolis com a sobrenom de Zeus a Magnèsia,¹³ encara que Pausànias afirmi, equivocadament, que es tracta d'una «divinitat nadiua de l'Èlide». La història d'aquest Sosípolis-Zeus no perpetua res més que el culte del Zeus-nen de Creta transportat a Olímpia, ubicat a l'Idèon, és a dir, al temple que reproduiria l'indret de l'Ida (muntanya de Creta) on Zeus-nen passà un primer temps salvat de la criminalitat del seu pare Cronos.

Per a donar credibilitat a tot això, Pausànias recull una història sense adonar-se que la situa en una cronologia equivocada:

Es conta que, una vegada que els arcadis envaïren la contrada de l'Èlide amb llurs exèrcits i els eleus els esperaven en ordre de batalla, una dona arribà a la presència dels generals eleus portant un nadó en el seu si. Ella els digué que era la mare del nadó i que, d'acord amb uns somnis que havia tingut, els el donava perquè lluités al seu costat.

Els eleus col·locaren el nadó nu davant de l'exèrcit, a primera línia, car creien que el que la dona els havia dit era digne de crèdit.

Atacaren, aleshores, els arcadis, i el nadó es convertí, en aquell mateix moment, en un dragó. Espantats els arcadis per aquella visió, es donaren a la fuga, i els eleus caigueren sobre ells i aconseguiren la victòria més extraordinària, i donaren en aquell déu el nom de Sosípolis.¹⁴

I allí on els semblà que el dragó penetrava després de la batalla, hi aixecaren el temple. Amb ell també resolgueren de venerar Ilítia, perquè havia estat aquesta mateixa deessa qui els havia portat el fill per ajudar els homes.

<Pausànias 6,20,4-5>

¹³ Cf. O. KERN, *Inscr. v. Magnesia* 82, 98; *Sylloge* 553; Estrabó 14,648.

¹⁴ Sosípolis («Salvador de la ciutat o de l'Estat» representaria l'element masculí dintre dels cultes agraris en honor de Gea, que, en aquesta història, és representada per Ilítia, de la qual ell ha nascut i acte seguit ell fecunda. Ens trobem, doncs, davant per davant del ritme reproductor, vida-mort-vida, en tant que el terme «Ilítia» significa el «cau on les serps s'enrotllen per a hivernar o acomplir una evolució», que en el text número 10 és anomenat «Estómion» («boca, caverna»), indret d'un antic oracle, davant del qual es trobava l'altar de Temis.

Aquest text, doncs, representa un moment històric ja força avançat, en el qual té un lloc reconegut l'actuació de l'element masculí: és un moment indeterminat de l'època neolítica. La metamorfosi del nadó en dragó relaciona Sosípolis amb les forces terràquies, i, doncs, amb les potències reproductores del cicle vital: l'element masculí va ocupant un espai d'actuació dins l'àmbit que antigament posseïa l'element femení, preparant en certa manera els ànims vers la introducció d'una religió masculina encapçalada per Zeus, fet que començaria a produir-se a partir del 1200 aC amb l'arribada de nous pobles. I aquest Zeus aniria convertint-se en l'hereu de totes les creences i prerrogatives de fertilitat del període agrari.

D. Període micènic

7. El casal de Pisa, Olímpia: Enòmau, Hipodamia i Pèlops

Una generació després d'Epeu, a la regió sud de l'Èlide, la Pisàtide, hi governava Enòmau, rei mític antic, personificació d'un culte autòcton agrari:

I aquestes altres coses van ocórrer en el regnat d'Epeu.

Enòmau era fill d'Alxíon -d'Ares, com diuen els poetes i molts hi estan d'acord-, i, mentre era el senyor de la terra de Pisa, fou cessat en el seu govern per Pèlops de Lídia, arribat de l'Àsia.

Pèlops, un cop mort Enòmau, prengué possessió de Pisa i d'Olímpia, separant-les del país d'Epeu que era limítrof amb Pisa. Els eleus deien que Pèlops fou el primer a construir un temple, al Peloponnès, en honor d'Hermes i a fer sacrificis al déu, per tal de llevar-li el record sobre la mort de Mirtil.¹⁵

<Pausànias 5,1,6-7>

La rivalitat entre Enòmau i Pèlops, amb l'excusa de pretendre la mà d'Hipodamia, la filla del rei, marca la introducció d'unes noves creences arribades de l'Àsia Menor. Algun significat força substancial haurà de tenir aquest mite des del moment que la llegenda és majestuosament escenificada en el frontó principal del temple de Zeus a Olímpia.

Amb aquesta aparició de Pèlops quedava institucionalitzat el casal de Pisa. És d'aquesta manera com el mite intenta explicar l'arribada a la regió d'Olímpia de la influència de la cultura micènica, la qual hauria acceptat l'arribada de nous corrents religiosos provinents de la inquieta i pròspera Àsia Menor.

8. Els primers jocs històrics d'Olímpia: «Jocs Hereus»

Relacionat amb les idees exposades, encara Pausànias sorprèn en relatar un altre fet d'una gran significació olímpica:

¹⁵ Després de la victòria i del casori amb Hipodamia, Pèlops matà, per raons vàries, Mirtil llançant-lo a la mar, que a partir d'aleshores s'anomenà mar de Mirtil.

Durant quatre anys, les Setze Dones teixeixen un pèplum per a Hera, i elles mateixes organitzen també els Jocs Hereus.

La competició consisteix en una cursa per a noies, però no totes són de la mateixa edat. Corren, primer, les més joves; després, les següents en edat; les darreres a córrer són les noies més grans. Corren d'aquesta manera: els cabells els cauen enrere, una petita túnica els arriba fins per damunt del genoll, ensenyen l'espatlla dreta fins al pit.

Tenen també l'estadi olímpic reservat per a la seva competició, però se'ls escurça per a la seva cursa una sisena part aproximadament.

A les vencedores, els donen corones d'olivera i un tros de la vedella sacrificada a Hera, i també els dediquen estàtues amb inscripció.

Les que formen el grup de les Setze Dones són dones casades, com els organitzadors dels Jocs Olímpics.

Aquests jocs de les noies es remunten a temps molt antics:¹⁶ hom conta que Hipodàmia, en agraïment a Hera per la gràcia de les seves noces amb Pèlops, aplegà les Setze Dones i, amb elles, fou la primera a inaugurar els Jocs Hereus.¹⁷

<Pausànias 5,16,2-4>

Les curses protagonitzades per les noies eren, sens dubte, iniciàtiques i cal inscriure-les dins dels rituals a favor de la pubertat femenina que dominaven totalment l'escena dels antics cultes agraris en honor de la deessa Gea o Mare- Terra.¹⁸

Tot i que aquestes curses encara se celebraven en temps de Pausànias, no formaven part de la celebració dels Jocs Olímpics masculins: aquestes curses representen la competició atlètica més antiga i més genuïna d'Olímpia.

La interpretació, tanmateix, d'aquestes curses femenines subratlla el fet que es convertien en símbol sacrificial, és a dir, que adquirien un valor cultural en la mesura que substituïen els sacrificis sagnants antics i representaven una alternativa als sacrificis incruents. Les noies, encarnació real de la fertilitat de Gea, patien corrents un esforç físic que les iniciava en l'àrdua empresa de la seva fecunditat: el gest esportiu representat

¹⁶ «Molt antics» és una referència genèrica als períodes més antics, quan el culte a Pèlops havia estat introduït a Grècia: en termes cronològics seria equivalent al període d'esplendor micènic (s. XVI-XIII aC), acceptant que els jocs són obra precisament dels micènics.

¹⁷ És a dir, els orígens humils dels futurs Grans Jocs d'Olímpia començaren per ésser protagonitzats per noies només, les quals sota l'ampara d'Hipodàmia rebien el tret de sortida per a la cursa de la seva fertilitat. Cal admetre, doncs, que els Jocs Olímpics foren una creació de la cultura micènica quan es trobaven en el seu primer estadi d'estructuració; amb la caiguda dels micènics, la influència de la guerra de Troia (1250 aC) aconseguí que pobles llunyans possessin els seus ulls en el Peloponnès i, a més, afavorís l'arribada de nous pobles; aleshores també els jocs femenins debien desaparèixer, i s'obria, així, un llarg període de silenci a Olímpia.

¹⁸ Cf. P. A. BERNARDINI, «Aspects ludiques, rituels et sportifs de la course feminine dans la Grèce antique», *Stadion* 12/13 (1986-7), 17-26.

en aquelles curses de noies es convertia en un sacrifici i en una ofrena d'energia i d'esperit a la deessa olímpica. El fet que les vencedores rebessin una corona d'olivera significava la seva comunió amb la vida de la deessa, Hera en aquests moments, rubricada amb la participació en el festí de la vedella sacrificada.

9. Demèter i l'Hèracles de l'Ida

Al mateix temps, uns nous corrents religiosoculturals arribarien de la propera illa de Creta, que en aquells moments es trobava ja en el seu declivi com a entitat política.

En el primer text, s'ha parlat de l'Hèracles de l'Ida i dels seus quatre germans (Peoneu, Epimedes, Jàsios, Idas, que corresponen a conceptes propis del món de la fertilitat), portadors aquests de l'olivera i, doncs, de l'oli, que ocuparan, tant l'una com l'altre, un lloc simbòlic preeminent en la celebració dels futurs Jocs d'Olimpia.

Al mateix temps, i també des de Creta, es difongué el culte de Demèter, la deessa dels cereals, la qual fou considerada la mestra de l'agricultura, que s'unia tres vegades amb el seu estimat Jàsios per mitjà d'unes noces sagrades, símbol de les tres collites anuals.

Es degué donar un sincretisme entre la religió de l'oli i la dels cereals i una certa resistència hagué de passar davant de l'oposició dels cultes ja establerts, com eren els d'Hera- Hipodamia i Zeus- Pèlops.

Aquesta lluita es pot intuir en el significat del nom Hèracles. El sincretisme religiós degué evolucionar de la manera següent: Hèracles significava «famos gràcies a Hera», i com que Hera significa «Any», Hèracles significà el «famos gràcies a l'Any», i com que aquest Any és la personificació de la força de la naturalesa, Hèracles era entès com el «famos gràcies a la força de la vegetació del seu Any».

Al mateix temps es desenvolupà una altra imatge d'Hèracles símbol de la força física, mortal, que importaria l'any solar: d'aquí la seva pugna amb els cultes a la fertilitat encarnats en Gea- Hera- Hipodamia- Demèter, de règim lunar.

Aquest Hèracles solar seria entès com el «famos gràcies a l'any del Sol», acceptat com a espòs de la deessa Demèter (la qual és identificada amb Hera), tot i que en la religió de la fertilitat l'element masculí actua com a fill i com a marit (el gra mort en el si de la terra- mare neix per a fecundar la mare). Aquest Hèracles realitzaria els dotze treballs imposats per Hera (Euristeu), els quals introdueixen un nou element, el del dolor (*mors porta uitae*), l'experiència del qual porta l'home a aspiracions més elevades: la recerca de la immortalitat, viscuda en un lloc paradisiac, dispensada per Demèter, la qual de donadora de la vida corporal a través dels cereals passa a ésser la dispensadora de la vida eterna.

10. Hèracles, el fill de Zeus, fundador dels Jocs Olímpics

El segon Hèracles arribà a encarnar en la societat grega la força física, i no fou en va que el seu nom ancestral, que era el d'«Alcides o Alceu» («força» en grec), evoqués aquesta qualitat corporal. Fill de Zeus i d'Alcmena, la darrera dona terrenal que Zeus estimà, Hèracles hagué de sofrir la ira de la raonablement

zelosa Hera, l'esposa de Zeus, la qual se serví d'Euristeu: aquest imposà a Hèracles dotze proves duríssimes per instigació d'aquella.

Euristeu, descendent de Pèlops, governà a Micenes i no Hèracles com li hagués tocat, car era descendent també de Pèlops per la línia de la seva àvia paterna, si Hera no hagués avançat el naixement d'Euristeu. Per aquest camí no es troba cap explicació que afavoreixi la preeminència d'Euristeu a Olímpia, i el seu paper és el de fer expiar la infidelitat del marit d'Hera, Zeus. Però sí que cal suposar que l'atribució a aquest segon Hèracles de la institució dels Jocs Olímpics respon a una tradició literària i popular inveterada d'adjudicar-li sistemàticament tot allò que, en la seva realització, hagués de superar un esforç físic gens comú.

Des d'aquesta òptica, és el poeta Píndar qui evoca perfectament bé la fundació d'Olímpia per obra d'aquest segon Hèracles, després de les guerres que aquest heroi sostingué amb Àugias, un cop hagué mort els Molionides i hagué vençut Fícteon, el rei dels epeus:

Llavors, doncs, el valerós fill de Zeus, després d'haver amuntegat la host sencera i tot el botí a Pisa, amidà un bosc sagrat en honor del seu pare poderós: fent una tanca a l'entorn, delimità l'Altis en una clariana i determinà la plana del voltant com a repòs del festí, honorant la correntia de l'Alfeu

Ant. entre els dotze déus sobirans, i donà un nom al turó de Cronos, car abans era sense nom, mentre Enòmau regnava, i era moll de nevades freqüents. En aquesta solemnitat inaugural eren presents, com calia, les Moires de prop i aquell que és l'únic que declara la veritat real, el Temps. Aquest, anant endavant, ha contat clarament com Hèracles, un cop repartides les despulles que eren el botí de la guerra, n'oferí les primícies i com, doncs, instituí la festa [que se celebra] cada cinc anys amb la primera olimpíada i atorgant els premis de les victòries.

<Píndar, *Ol.* 10,45-62>

11. Hèracles al Peloponnès: la sisena prova/patiment

El casal de la ciutat d'Elis havia proporcionat els reis següents: Endimió, el fundador mític, havia conduït els tessalis a l'Èlide i n'era el rei (vegeu els textos 2, 3, 14); fou succeït per dos dels seus fills, Epeu i Etol, i per un nét, Eleu, fill de la seva filla Eurícide.

A continuació, Àugias, fill d'Eleu, succeí el seu pare en el tron d'Elis: aquest rei generà desavinences amb un gran oponent seu, Hèracles, el qual, amb la pretensió de retornar al Peloponnès d'on era oriünd, acceptà fer els serveis al rei Àugias. En no complir aquest els pactes convinguts, Hèracles el va atacar per la via militar. Àugias, aleshores, prengué per aliats els seus nebots, els fills d'Àctor i de Molíone, però els joves foren morts per Hèracles.

Si interpretem l'aparició d'Hèracles al Peloponnès amb coordenades històriques, hauríem d'admetre que aquesta circumstància representa l'arribada dels pobles doris després de la guerra de Troia, així com també les diverses accions que emprengueren els nou arribats per tal d'imposar-se a la població autòctona, o bé de fer-s'hi un espai, acció aquesta que s'ha d'entendre dins els moviments de pobles durant els segles XII-IX aC.

Aquests pobles nou arribats representarien la successió d'Hèracles, els Heraclides, que volgueren retornar al Peloponnès d'on era originari llur pare, i a on aquest no pogué retornar mai.

Vet aquí els motius pels quals Hèracles entrà en litigi amb el rei Àugias:

Àugias era fill d'Eleu. Els qui magnifiquen la seva vida modifiquen el nom d'Eleu i diuen que Àugias era fill d'Hèlios.

Aquest Àugias tenia bous i tants ramats de cabres que la major part del país se li havia tornat estèril a causa dels excrements dels ramats; convenç Hèracles perquè li netegi la terra de la femta a canvi d'una part de l'Èlide o bé per alguna altra recompensa. I Hèracles acomplí aquest encàrrec desviant el corrent del riu Mènios sobre els fens.

Àugias, però, va creure indigne de donar-li la recompensa, perquè Hèracles havia realitzat la tasca més aviat amb el seu enginy que no pas amb el seu esforç, i [fins i tot] va exiliar Fileu, el més gran dels seus dos fills, perquè li tirava en cara que no hagués actuat amb justícia amb un home que havia estat el seu benefactor.

Fins i tot Àugias es preparava per a defensar-se d'Hèracles, en el cas que aquest atacés la ciutat d'Elis, i també acollí a la seva aliança els [dos] fills d'Àctor i també Amarinceu.¹⁹ Amarinceu, a més de ser bo en la guerra, tenia per pare Pitios, descendent dels primers habitants, que havia arribat a l'Èlide procedent de la Tessàlia.

Àugias també donà una participació en el govern de l'Èlide a Amarinceu. I Àctor i els seus fills eren una estirp nadiua i també tingueren participació en el reialme, perquè el pare d'Àctor fou Forbas, el fill de Lapit, i la seva mare fou Hirmina, la filla d'Epeu; Àctor fundà la ciutat d'Hirmina, del nom de la seva mare, a l'Èlide.

<Pausànias 5,1,9-11>

12. Les guerres d'Àugias i Hèracles

Com a conseqüència de l'incompliment de la paraula, la guerra es féu inevitable, si bé els èxits es feren esperar per a Hèracles:

Hèracles no va reeixir a demostrar cap acció brillant en la seva guerra contra Àugias, pel fet que els fills d'Àctor es trobaven en la plenitud de la seva audàcia i joventut, i sempre els aliats d'Hèracles eren capgirats per ells, fins que, en proclamar els corintis la treva en ocasió dels Jocs Istmics i en assistir els fills d'Àctor com a "teories"²⁰ als jocs, Hèracles els parà una emboscada a Cleones i els matà.

¹⁹ Segons Pausànias, Àugias incorpora al seu govern Amarinceu i la família Àctor com volent significar una aliança dels pobles del Peloponnès contra la introducció d'Hèracles, un heroi, suposadament estranger. Per altra banda, Àctor era nét d'Epeu, de qui havia nascut la nació dels epeus, de manera que Pausànias vol també reforçar l'aliança enfront d'Hèracles amb els lligams consanguinis.

²⁰ És a dir, el grup de les persones que representaven una ciutat grega en els Jocs d'Olimpia.

Desconegut el causant de la seva mort, Molíone²¹ s'esforçava sobretot a esbrinar l'assassí dels seus fills. Així que ho va saber, els eleus demanaren justícia pel crim als argius, car, aleshores, Hèracles vivia a Tirint. Però en no donar-li satisfaccions els argius, els eleus proposaren com a alternativa als corintis que excloguessin totalment el poble argiu dels Jocs Ístmics.

En no complir [aquestes exigències] els corintis, es diu que Molíone pronuncià unes malediccions contra els seus ciutadans, en el cas que no volguessin abstenir-se de participar en els Jocs Ístmics. Respecten les malediccions de Molíone fins i tot encara avui dia, i tampoc no està permès a cap atleta eleu de participar en els Jocs Ístmics.

<Pausànias 5,2,1-2>

13. La ciutat de Pisa, protegida de Zeus

Hèracles, finalment, conquerí el reialme d'Àugias, l'Èlide, i n'atacà els aliats, és a dir, els habitants de Pilos i de Pisa. Vet aquí com ho resumeix Pausànias:

Fins a aquest punt valgui la nostra investigació. Hèracles, posteriorment, prengué i saquejà Elis, amb un exèrcit reunit d'argius, tebens i arcadis.

Els de Pilos a l'Èlide i els de Pisa havien ajudat els eleus, i Hèracles castigà els de Pilos, però un oracle de Delfos retingué el seu exèrcit quan anava contra Pisa, amb aquestes paraules:

El meu pare té cura de Pisa, jo em preocupo de Pito a les seves fondalades.

Aquest oracle fou la salvació dels habitants de Pisa. Hèracles lliurà a Fileu²² el país de l'Èlide i tota la resta, més per consideració a Fileu que per voluntat pròpia: li permeté de retenir els presoners de guerra i que Àugias no patís justícia.

Les dones de l'Èlide deien, en veure que el país havia estat privat del vigor de la joventut, que havien demanat a Atena que poguessin elles concebre immediatament després d'haver-se unit amb els seus marits; i la seva súplica es complí, i construïren elles un temple en honor d'Atena amb el sobrenom de "Mare". Com haguessin fruit d'una manera extraordinària de la unió tant dones com homes, anomenaren aquell lloc on primer es trobaren els uns amb els altres "Dolç", i el riu que corre per allí "Aigua Dolça", amb una expressió del seu dialecte.

<Pausànias 5,3,1-2>

²¹ Mare dels bessons Molionides.

²² El fill d'Àugias, exiliat de l'Èlide pel seu propi pare; vegeu el text número 10.

14. Crítica històrica

L'historiador Estrabó, per la seva banda, fa una història crítica dels inicis llegendaris dels Jocs Olímpics, tot i que no aconsegueix desfer-se totalment de la influència del mite:

I no hi ha dubte tampoc que els Jocs Olímpics són una creació dels eleus, i ells són els qui celebraren les primeres olimpíades, car és necessari de deixar de banda les tradicions antigues sobre la fundació del santuari i l'organització de les competicions, ja que unes diuen que fou Hèracles, un membre dels Dàctils de l'Ida, qui els va fundar, d'altres l'Hèracles fill d'Alcmena i de Zeus, que hauria estat el primer a competir i a proclamar-se vencedor; car circulen diverses versions de moltes maneres que no mereixen cap crèdit.

És més creïble, però, que, des de la primera olimpíada, en què l'eleu Coreb guanyà en l'estadi, fins a la vint-i-sisena, els eleus tinguessin la presidència del santuari i del concurs olímpic.

<Estrabó, 8,3,30>

E. Quart nivell: després de la guerra de Troia

15. El llarg silenci d'Olimpia

El Cicle Troià havia estat massa important perquè passés desapercbut a Pausània, i més encara als mateixos eleus. Suposem que Pausània recollí una història elaborada pels eleus, però el valor que interessa fer ressaltar aquí és que Olímpia tenia, als seus ulls, unes connexions amb Troia, que podien ajudar a enaltir i dignificar els Jocs Olímpics.

És cert que hi ha un silenci a Olímpia d'uns tres segles, durant el qual es perderen les dades històriques sobre el que hi passà. El que sí es pot assegurar és que no fou un silenci de mort, sinó un silenci de transformació, de canvi veritablement profund, on aquell culte primigeni femení olímpic fou substituït a poc a poc. D'aquí que les fonts literàries parlin de l'oblit de la pràctica dels Jocs Olímpics, o bé de la represa posterior d'aquesta pràctica.

16. L'arribada de pobles centreuropeus (1200-900 aC)

Un moviment de pobles centreuropeus penetrà novament a Grècia a partir de l'any 1200 aC, i introduí amb ells el déu indoeuropeu de la llum i del sol, *Dios > Zeus, expressió de la força de la naturalesa a través del llamp i del tro, honorat en plena naturalesa sense temple. Les fórmules religioses que voltaven aquest Zeus arribaven per segona vegada a Grècia, amb més imposició, atès el caràcter violent d'aquestes invasions.²³

²³ Aquest Zeus, doncs, és déu, pare i guerrer, i el seu culte anà progressivament infiltrant-se en els pobles grecs. Al final d'aquest període de tres segles apareixerà Homer, el creador de la nova religió olímpica, el teòleg a cavall de les velles i modernes creences. Sobre aquesta religió, el nou poble grec bastirà tota la seva gran cultura.

17. El retorn dels Heraclides amb Òxil

Després de la guerra de Troia (1250 aC) es produeix l'esmentat moviment de pobles. Els mitògrafs hagueren de personificar-los i donar-los noms propis:

Quan Fileu [vegeu els textos 10, 12], després d'organitzar els afers de l'Èlide, retornà a Dulíquium, el destí s'apoderà d'Àugias d'edat ja avançada, i Egastenes, el fill d'Àugias, obtingué el regne de l'Èlide, i després Amfímac i Talpi, car els fills d'Àctor s'havien casat amb dues germanes bessones, les filles de Dexàmenos, el rei d'Olen: a un, li nasqué Amfímac de Teronice; a Èurit li nasqué Talpi de Terefone.

Ara bé, ni Amarinceu ni el seu fill Dioreu romangueren com a gent comuna.

Això és el que també Homer demostrà en el catàleg dels eleus, fent que el total de la seva armada fos de quaranta naus, la meitat de les quals eren sota el comandament d'Amfímac i Talpi; deu de les vint naus restants, les governava Dioreu, el fill d'Amarinceu, i les altres deu restants eren sota les ordres de Polixè, el fill d'Egastenes.

Polixè retornà sà i estalvi de Troia i tingué un fill que anomenà Amfímac -Polixè posà aquest nom a l'infant per la seva amistat amb Amfímac, el fill de Ctèat,²⁴ que morí a Troia.

Eleu fou fill d'Amfímac, i fou en el regnat d'Eleu a l'Èlide que l'armada d'òria juntament amb els fills d'Aristòmac s'organitzà en vistes al seu retorn al Peloponnès. Es produí un oracle als seus reis dient que "fessin líder del retorn l'home que trobessin amb tres ulls".

Troband-se ells en extrema dificultat pel que l'oracle volia [dir], succeí que es trobaren amb un home que muntava una mula, i a la mula li faltava un ull. En inferir Cresfont que l'oracle feia referència a aquell home, els doris el feren amic seu.

Ell els manà davallar amb naus al Peloponnès i no intentar-ho per l'istme amb un exèrcit d'infanteria. Això és el que ell aconsellà, i al mateix temps els conduí en la travessa des de Naupacte fins a Molícricion. Ells determinaren, en agraïment, de donar-li l'Èlide per la seva demanda.

Aquest home era Òxil, el fill d'Hemó, fill de Toas. Aquest era el Toas que ajudà els fills d'Atreu a destruir el regne de Príam; i les generacions des de Toas fins a Etol, el fill d'Endimió [vegeu els textos 2, 3], foren sis.

Els Heraclides eren consanguinis sobretot amb els reis de l'Etòlia, i la mare de Toas, fill d'Andremon, i la d'Hil.los, fill d'Hèraclès, eren germanes.

²⁴ Un dels fills bessons d'Àctor i Molíone.

Va passar que Òxil era un fugitiu de l'Etòlia, car diuen que, en llançar el disc, errà el tret i causà una mort involuntàriament, i que el mort pel disc fou Termi, el germà d'Òxil, però d'altres diuen que fou Alcídoc, el fill d'Escopi.

<Pausànias 5,3,3-7>

Amb el relat de Troia connecta Estrabó, el qual distingeix clarament entre el poble de l'Èlide i el poble de la Pisàtide, i amb això revela la creença en un substrat religiós dels Jocs Olímpics: els habitants de la Pisàtide, tanmateix, no podien haver participat en la guerra de Troia per les raons religioses que els imposava el fet de viure a la terra sagrada d'Olímpia:

En temps de la guerra de Troia, o bé no existia cap concurs [olímpic] amb una corona com a premi, o bé no n'existia cap de famós, ni el d'Olímpia ni cap altre dels que avui tenen renom.

Homer no recorda cap concurs d'aquesta mena, sinó només els que es feien en ocasió dels funerals. I, certament, sembla que algú recordi el concurs olímpic, quan diu que Àugias va prendre "els quatre cavalls guanyadors del premi en la carrera, vinguts per a aspirar al premi de la carrera", i diuen que els pisàtides no participaren en la guerra de Troia, perquè eren considerats gent consagrada a Zeus.

Ara bé, ni la Pisàtide, en la qual hi ha també Olímpia, era aleshores sota el govern d'Àugias, sinó només l'Èlide, ni a l'Èlide fou realitzat mai cap concurs olímpic, ni una sola vegada, sinó sempre a Olímpia. I això que el concurs que acabo ara d'esmentar tingué lloc clarament a l'Èlide, en la qual també a Neleu li havia d'ésser donada una satisfacció:

I, certament, en la divina Èlide una satisfacció molt gran se li devia, / quatre cavalls guanyadors del premi en la carrera (Il. 11, 698-699).

I aquest concurs no era com aquell, el d'Olímpia, amb una corona per premi, car havien de córrer pel premi d'un trípede.

<Estrabó 8,3,30; C 355>

18. Òxil, rei fundador del reialme unificat de l'Èlide i de la Pisàtide

Es conta també altres coses sobre Òxil, en aquest sentit. Ell sospità dels fills d'Aristòmac que, en veure que l'Èlide era bona i treballada arreu, no volguessin més donar-li la terra, i per això havia conduït els doris a través del país dels arcadis i no a través de l'Èlide.

A Òxil, no li semblava que Dios li permetés d'aconseguir el poder de l'Èlide sense fer cap guerra, i li proposà que no fossin ells qui corressin perill amb tot l'exèrcit, sinó que fos escollit un soldat de cada exèrcit per a lluitar.

La proposta semblà bé a ambdós bàndols, i els elegits per a l'acció foren Decmenos, per la banda dels eleus, arquer, i Pirecmes, per part dels etolis, un expert en la fona. Pirecmes vencé, i Òxil obtingué el reialme,²⁵ i va permetre que els antics epeus²⁶ conservessin les seves propietats, i va introduir entre ells colons etolis en la distribució de la terra. I distribuí privilegis a Dios i conservà els honors segons la manera antiga per als altres herois, i per a Àugias, les cerimònies fúnebres que encara s'ofereixen fins al dia d'avui.

Es diu que també convencé a venir dins la ciutat els habitants dels pobles no molt distants de la muralla, i que, amb la multitud d'habitants, mostrà la ciutat d'Elis més gran i, en general, molt més pròspera.

Li arribà també de Delfos un oracle, segons el qual "havia d'admetre el descendent de Pèlops com a co-fundador". Òxil féu una investigació amb tota diligència i, mentre cercava, descobrí que Agori era fill de Damasi, el fill de Pèntil, fill aquest d'Orestes,²⁷ i el portà des de l'aquea Hèlice, i juntament amb Agori, un petit contingent d'aqueus.

Diuen que la dona d'Òxil es deia Pièria, però ja no recorden res més sobre ella.

Diuen que Òxil tingué dos fills, Etol i Laias; els pares enterraren Etol que morí abans, fent-li una tomba a la mateixa entrada, la que condueix cap a Olímpia i al temple de Zeus. I l'enterraren així segons un oracle, segons el qual el cadàver no havia d'estar ni fora de la ciutat ni dintre. El gimnasiarca encara fins al dia d'avui fa un sacrifici anual en honor d'Etol.

<Pausània 5,4,1-4>

L'establiment dels etolis a l'Èlide i com els eleus arribaren a ésser senyors indiscutibles d'Olímpia són els aspectes que Estrabó recull d'Èfor, sense bandejar del tot alguns trets de la tradició mítica:

Èfor diu que Etol, expulsat de l'Èlide per Salmoneu, el rei dels epeus i dels pisàtides, vingué a l'Etòlia, i que aquest país s'anomenà amb el seu nom i realitzà la unitat política de les ciutats d'allí; que un descendent seu, Òxil, amic dels Heraclides que anaven amb Témenos, els féu de guia quan feien el camí de baixada al Peloponnès, i que els va repartir la terra dels enemics, i que fou ell qui establí totes les altres coses relatives a la conquesta del país, i que, a canvi d'aquestes coses, va rebre la gràcia de retornar a l'Èlide, que era el país dels seus antecessors, i que, havent reunit un exèrcit de l'Etòlia, davallà contra els epeus, senyors de l'Èlide.

²⁵ D'aquesta manera Òxil recupera, a l'Èlide, el tron del seu avantpassat Endimió.

²⁶ És a dir, els antics eleus, i amb ells va instal·lar els colons etolis que amb ell duia, respectà els antics cultes i portà una bona administració del país: va prohibir els préstecs de diners, protegí els aqueus maltractats pels doris invasors, i reinstaurà els Jocs Olímpics, fins al punt que també ell és considerat un dels seus fundadors. Fou succeït pel seu fill Laias.

²⁷ Orestes era fill d'Agamèmnon, i aquest era considerat descendent de Pèlops, entre altres avantpassats seus; per tant és l'ogic que Agori fos considerat un descendent de Pèlops: així es complia l'oracle. Pèlops havia estat rei de Pisa, en prendre-li el tron a Enòmau (vegeu el text 7).

Els epeus sortiren a l'encontre amb armes, i, com que les forces eren iguals, optaren per un combat singular, segons un costum antic dels hel·lens: Pirecme, pel bàndol etoli, i Decmenos, pel costat epeu; Decmenos, armat a la lleugera, amb un arc, pensant-se que venceria fàcilment l'adversari amb armament pesat, gràcies a la seva punteria.

L'altre, però, en adonar-se de la seva astúcia, prengué una fona i un sac de pedres; casualment feia poc que els etolis havien inventat la forma de la fona; com que la fona disparava a més distància, Decmenos caigué mort, i els etolis ocuparen la terra, expulsant-ne els epeus; també obtingueren l'administració del santuari d'Olímpia, que abans tenien els aqueus.

Gràcies a l'amistat d'Òxil amb els Heraclides, fàcilment arribaren a un acord per part de tots, sota jurament, afirmant que l'Èlide era consagrada a Zeus, que tot aquell qui entrés en aquell país amb armes seria objecte de maledicció, així com seria un maleït també qui no vingués a ajudar amb les seves forces.

D'aquí s'explica també que, posteriorment, en fundar la ciutat d'Elis la deixessin sense muralles, i que tots els qui travessessin aquell país amb tropes de campanya recuperarien les armes, després d'haver-les lliurades, un cop haguessin sortit de les fronteres.

<Estrabó 8,3,33>

F. Significat dels Jocs Olímpics

19. Ífit, reinstaurador dels Jocs Olímpics: segle IX aC

Reprenem el fil dels orígens del Jocs d'Olímpia a partir del segle IX aC, quan el mite deixa d'emmarcar parcialment realitats històriques: la persona del rei Ífit cau entre el mite i la història:

Després d'Òxil, Laias, el fill d'Òxil, rebé el regne. No he trobat, però, que els seus descendents regnessin, i per això, tot i que els conec, els passo per alt, car no he volgut que la meua exposició davallés fins als simples particulars.

Un temps després, Ífit, que era de l'estirp d'Òxil, contemporani de Licurg - l'autor del codi de lleis per als lacedemonis-, instituï els Jocs a Olímpia i establí, una altra vegada des del començament, el Festival Olímpic i la Treva, després d'un espai de temps que és incert: el motiu pel qual s'abandonaren els Jocs Olímpics, el revelaré en el meu llibre sobre Olímpia.

Diuen que, a Ífit, li passà que, en anar a demanar al déu de Delfos la dissolució de les calamitats, car aleshores l'Hèl·lade era especialment desfeta per les sublevacions internes i per una pesta, la Pítia li manà que era necessari que ell mateix, Ífit, i els eleus reinstaressin els Jocs Olímpics.

Ífit convencé també els eleus perquè fessin sacrificis en honor d'Hèracles, ja que ells creien que Hèracles era abans enemic seu.

La inscripció d'Olimpia diu que Ífit era fill d'Hèmon, però la majoria dels hel·lens diu que era fill de Praxònida i no d'Hèmon, i els antics documents d'Elis remuntaven Ífit a un pare homònim.

<Pausànias 5,4,5-6>

Pausànias, en referir la reinstauració dels Jocs Olímpics, se situa en una època ja històrica, alhora que deixa ben clar que els jocs havien tingut un inici que es perd en el mite. És, però, Flegont de Tralles qui ha reconstruït millor la història d'aquesta "refundació" dels Jocs Olímpics, en una llarga obra. Afortunadament, s'ha conservat un fragment del començament del primer llibre que parla de la gran gesta d'Ífit. Vegem-ho:

20. La Treva Sagrada

L'objectiu primordial dels Jocs d'Olimpia venia donat per les circumstàncies de l'època, per la dificultat d'entesa entre els pobles, el qual simbolitzava la intenció de superar, sota la protecció divina, la feblesa de la condició humana: el recurs a la guerra representa la irracionalitat i la desesperança:

Em sembla necessari d'exposar la raó per la qual s'escaigué que els Jocs Olímpics fossin instituïts. És aquesta:

Com fos que, després de Pisos, Pèlops i Hèracles²⁸ -els primers instauradors de l'assemblea i dels certàmens en els Jocs Olímpics-,²⁹ els peloponnesos abandonessin la celebració religiosa per un cert temps -des d'Ífit fins a Coreb d'Elis es compten vint-i-vuit olimpíades-, i negligissin les competicions, es produí una sublevació al Peloponès.

El lacedemoni **Licurg**,³⁰ fill de Pritaneu, d'Euripont, de Sous, de Procleu, d'Ariostodem, d'Aristòmac, de Cleodeu, d'Hil·los, d'Hèracles i de Deianira, i **Ífit**, el fill d'Hèmon, i segons alguns altres fill de Praxònides, un dels descendents d'Hèracles, d'Elis, i **Cleòstenes**, el fill de Cleònic, de Pisa, volent retornar el poble novament a la concòrdia i a la pau, es decidiren a reinstaurar l'assemblea olímpica segons els costums antics i a celebrar el certamen gimnàstic.

Enviaren a Delfos³¹ algú perquè consultés el déu de Delfos si estava d'acord amb ells de fer aquestes coses.

²⁸ Flegont reconeix en aquests personatges, totalment mítics, una existència molt antiga dels Jocs Olímpics, equivalent al període pre-dori i dori. Pisos fou el rei homònim de la ciutat de Pisa, l'organitzadora dels jocs durant uns temps.

²⁹ Després d'aquesta època mítica els Jocs Olímpics caigueren en l'oblit. És, finalment, el rei històric Ífit qui reinstauraria un nou període dels jocs sobre l'any 884 aC, les 27 olimpíades del qual no foren computades amb el nom del seu vencedor a l'estadi. Fou, doncs, a partir de l'Olimpiada 28, corresponent a l'Olimpiada 1 del nou període històric que començà l'any 776 aC, que foren apuntats els noms dels vencedors a l'estadi.

³⁰ La personalitat de Licurg d'Esparta es perd enmig de la mitologia, raó per la qual Flegont dona el llistat de la seva llarga geneologia -la duració de la qual estaria entre els segles XI i VIII aC-, per perdre's en uns orígens mítics, quan esmenta Hèracles com a antecessor seu. Ífit d'Elis, encara que té una branca arrelada en el mite, fou un rei històric. I Cleòstenes, el rei de Pisa, fóra l'hereu veritable dels Jocs Olímpics d'època mitològica, car Pisa i Olimpia són pràcticament el mateix.

³¹ En aquells temps l'oracle de Delfos tenia una gran incidència en la societat grega, per la qual cosa era sovint consultat.

El déu respongué que els resultaria un gran bé, si ho feien. I ordenà que anunciessin una treva a les ciutats que volguessin participar en la competició.

Els ho anunciaren arreu de l'Hèl·lada, i els Hel·làdics inscriviren en un disc la manera segons la qual calia fer els Jocs Olímpics. Com que els peloponnesos no acceptaren massa la competició, sinó que la rebutjaren, els sobrevingué una pesta i la destrucció dels fruits els perjudicà. Ells, enviant, una altra vegada, a Delfos els consellers de Licurg, demanaren el cessament de la pesta i la guarició. La Pítia féu saber:

«Oh vosaltres, que habiteu la ciutadella de Pèlops famosa a tota la terra, també sou els millors missatgers d'entre tots els mortals, reconegueu com a resposta divina que surt de mi el que us digui: Zeus usà contra vosaltres la còlera que té per culpa de la celebració religiosa, ja que deshonreu els Jocs Olímpics del Zeus totpoderós -Pisos fou el primer que li dedicà un temple i que instituí el seu culte, i, després, seu, Pèlops, quan habitava la terra de l'Hèl·lada, i després que establí el festival i els premis del certamen en honor d'Enòmau ja mort, i Hèracles, fill d'Amfitrió, fou el tercer a instituir un festival i un concurs en honor del finat Pèlops descendent de Tàntal per via materna-, vosaltres, sens dubte, heu abandonat aquest déu i el seu festival religiós. Enutjat per això en el seu cor, provocà una fam terrible i una epidèmia contra vosaltres, que és possible d'eliminar si vosaltres una altra vegada encara restaureu el festival.»

Els missatgers, en haver sentit això, ho anunciaren als peloponnesos, els quals, en no creure-s'ho, enviaren novament algú a l'oracle, de comú acord, a preguntar d'una manera més acurada el déu sobre les coses contestades. I la Pítia digué això:

«Oh habitants del Peloponnès, aneu vora un altar i feu sacrificis i obeïu el que els endevins, servidors dels eleus, manin, celebrant com convé el costum dels vostres pares.»

Dit això, els peloponnesos ordenaren als eleus que instituïssin l'assemblea dels Jocs Olímpics i que anunciessin la treva a les ciutats. I els eleus, després d'això, en voler enviar socors als lacedemonis, quan assetjaven la ciutat d'Helos, trameteren uns missatgers a Delfos per consultar-ho. I la Pítia els féu saber això:

«Defenseu la vostra pàtria, allunyeu-vos de la guerra, convertint-vos en autors d'una amistat comuna als hel·lens, fins que arribi el bonadós any cinquè.»

Havent anunciat aquest oracle, deixaren de guerrejar, i feren els preparatius per als Jocs Olímpics. I durant cinc olimpíades no fou coronat ningú; a la sisena, els semblà convenient de consultar l'oracle si coronaven els vencedors amb corones, i van enviar el rei Ífit a l'oracle del déu. El déu contestà això:

«Ífit, no destinis a la victòria el fruit de la pomera, ans posa a l'entorn [del cap del vencedor] el fruit silvestre de les oliveres, precisament d'aquella que ara estigui voltada amb els fins teixits de l'aranya.»

Retornant, doncs, a Olímpia, on hi havia moltes oliveres bordes en el bosc, Ífit en trobà una voltada de telanyines; ell l'encerclà amb una tanca, i d'aquesta olivera es donà la corona als vencedors.

El primer a ésser coronat fou Daïcles de Messènia,³² el qual guanyà l'estadi en l'Olimpiada 7.

<Flegont de Trajà les, *Olym. seu Chronica* 1, fr. 1>

Conclusions

Un llarg procés ha situat els orígens dels Jocs Olímpics en contacte

a) amb les creences religioses agràries, enmig d'una cultura micènica esplendorosa i, després, decadent, la caiguda de la qual arrossega amb ella els inicis femenins dels jocs,

b) que els ha submergits en l'oblit, enmig de mescles culturals portades per nous pobles que s'instal·len a Grècia, i

c) el procés es recicla i fa novament prendre consciència del do benèfic de la pau, bressol autèntic de tot el progrés de la humanitat.

³² Flegont barreja dates: Daïcles, de fet, guanyà l'any 752, és a dir, un segle després que Ífit reinstaurés els Jocs Olímpics.

Bibliografia

E. Curtius / F. Adler (eds.), *Olympia, die Ergebnisse der vom Deutschen Reich veranstalteten Ausgrabung*, 5 vols., Berlín 1890-1897.

E. N. Gardiner, *Greek Athletic Sports and Festivals*, Londres 1910 (reimprès a Dubuque, Iowa, 1970). - *Olympia. Its History and Remains History*, Oxford 1925. - *Athletics of the Ancient World*, Oxford 1930 (reimprès per Ares Publishers, Inc., Xicago, 1987).

W. Dörpfeld, *Alt-Olympia*, 2 vols., Berlín 1935.

E. Kunze / H. Schleif (eds.), *Bericht über Ausgrabungen in Olympia*, 10 vols., Berlín 1936-1981. - *Olympische Forschungen*, 19 vols., Berlín 1944-1991.

C. Diem, *776 v. Ch. Olympiaden 1964. Eine Geschichte des Sports*, Stuttgart 1964.

L. Drees, *Olympia. Gods, Artists and Athletes*, Londres 1968 (original alemany, Stuttgart 1967). - *Der Ursprung der Olympischen Spiele*, Stuttgart 1962.

H.-V. Hermann, *Olympia: Heiligtum und Wettkampfstätte*, Munic 1972.

M.I. Finley / H. W. Pleket, *The Olympic Games: The First Thousand Years*, Nova York 1976.

J. Swaddling, *The Ancient Olympic Games*, ndres 1980.

D. C. Young, *The olympic myth of Greek amateur athletics*, Xicago 1984.

P. Villalba Varneda, *Olímpia. Jocs i Esperit*, Barcelona 1992. - *Olímpia. Orígens dels Jocs Olímpics*, Bellaterra 1994.

F. García Romero, *Los Juegos Olímpicos i el deporte en Grecia*, Sabadell 1992.

N. Yalouris, *Ancient Elis. Cradle of the Olympic Games*, Atenes 1996.

P. Badinou, *Olympiaka. Anthologie des sources grecques*, Comité International Olympique, Lausanne.